

УДК 347.22

Іван Калаур *

МЕЖІ ТА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ НА РОЗПОДІЛ ПРИБУТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ОТРИМАННЯ ЙОГО ЧАСТИНИ

У статті проаналізовано мету та сутність встановлення у законодавстві меж та обмежень при здійсненні учасниками господарських товариств прав на розподіл прибутку організації та отримання його частини. Зроблено висновок про доцільність встановлення у законодавстві заборони розподіляти прибуток товариства з обмеженою відповідальністю й товариства з додатковою відповідальністю та виплачувати його частини до повної сплати статутного капіталу товариства, а також у випадку, коли товариство має зобов'язання про викуп частки його учасника.

Ключові слова: межі здійснення корпоративних прав, участь у товаристві, дивіденди, акції, прибуток товариства, статутний капітал.

Калаур И. Р. Пределы и ограничения прав участников хозяйственных обществ на распределение прибыли организации и получения его части.

В статье проанализированы цель и сущность установления в законодательстве пределов и ограничений при осуществлении участниками хозяйственных обществ прав на распределение прибыли организации и получения его части. Сделан вывод о целесообразности установления в законодательстве запрети распределять прибыль общества с ограниченной ответственностью и общества с дополнительной ответственностью и выплачивать его части к полной уплате уставного капитала общества, а также в случае, когда общество имеет обязательство о выкупе части его участника.

Ключевые слова: пределы осуществления корпоративных прав, участие в обществе, дивиденды, акции, прибыль общества, уставный капитал.

Kalaur I. R. Limits and Limitations of Rights for the Participants of Economic Entities to the Distribution of Organization Profit and the Receiving of its Part.

In the article are analyzed purpose and essence of establishment in the legislation of limits and limitations at realization of economic societies of rights participants on distribution of profit of organization and receipt of his part. A conclusion is done about expedience of establishment in a legislation forbid to distribute the income of the company and society limited liability with additional responsibility and pay his parts to complete payment of the chartered capital of society, and also in the case when an obligation has society about buying part back of his participant.

Keywords: limits of realization of corporate rights, participating in society, dividends, actions, income of society, chartered capital.

Сутність цивільно-правового регулювання полягає у забезпеченні суб'єкта права можливості вільно діяти з огляду на свої інтереси та міру свободи, яка закріплена законом [1, с.8]. Одним із якісних показників свободи є межі здійснення права, «оскільки міра свободи визначається тим, чи громадянам надається більше прав, чи ж більше накладається обов'язків» [2, с.87]. Межі здійснення цивільних прав можуть бути встановлені договором або актами цивільного законодавства шляхом моделювання позитивних зобов'язань та заборон. Так, ст. 13 ЦК України на учасника цивільних правовідносин, при здійсненні ним суб'єктивних прав, покладено обов'язок додержуватись моральних засад суспільства, утримуватись від дій, які могли б порушити права інших осіб, заподіяти шкоди довкіллю або культурній спадщині та встановлено заборону зловживати суб'єктивним правом з винятковим наміром завдавати шкоди іншій особі й використовувати права з метою неправомірного обмеження конкуренції, зловживання монопольним становищем на ринку, а також недобросовісну конкуренцію.

Встановлені у ст. 13 ЦК України межі здійснення цивільних прав поширюються на всі їх види, в тому числі і на корпоративні права.

Метою написання нашої наукової праці є дослідження мети та сутності встановлених законодавством меж та обмежень при здійсненні учасниками господарських товариств прав на розподіл прибутку організації та отримання його частини.

Теоретичні та правозастосовні аспекти встановлення меж й обмеження корпоративних прав в цілому досліджувалися у підручнику «Корпоративне право» за редакцією В.В. Луця, наукових працях І.В. Спасибо-Фатеевої, В.М. Кравчука, О.Р. Кібенко, О.Є. Мічуріна, І.Б. Саракун.

Законодавець встановлює меж здійснення цивільних прав з метою забезпечення балансу й узгодження можливостей поведінки всіх учасників цивільних правовідносин та інтересів суспільства загалом. Досягається вказана узгодженість відсутністю легального визнання у особи права за його межами, що обумовлює способи захисту законних інтересів та порушених прав учасників цивільних правовідносин.

Характер меж обумовлений видом цивільних прав і визначений у спеціальних законодавчих актах. Відносно досліджуваних нами прав, прикладом законодавчого визначення меж їх здійснення є ч. 2 ст. 141, ч. 4 ст. 153 ЦК України та ч. 1 ст. 4 Закону України «Про акціонерні товариства» [3]. Названі норми визначаючи заборони щодо участі у товаристві з обмеженою відповідальністю та акціонерному товаристві. Мета їх встановлення полягає в тому, щоб не допустити різного роду зловживань та маніпуляцій щодо використання конструкції товариства з єдиним учасником [4, с.215]. Так, товариство з обмеженою відповідальністю та акціонерне товариство не можуть мати єдиним учасником інше господарське товариство, учасником якого є

одна особа.

Аналіз сутності цієї заборони дозволяє зробити наступний висновок: коли особа є єдиним учасником господарського товариства, то здійснюючи одноособово управління цим товариством, вона не має права прийняти рішення, за яким вказане товариство буде єдиним учасником іншого господарського товариства, що і зумовлює межу здійснення цієї особою її корпоративного права.

Водночас, доцільно дати відповідь на питання, чи інші, законодавчо визначені заборони щодо участі у господарських товариствах, обумовлюють межі суб'єктивного корпоративного права? Законодавець у законодавчих актах встановлює наступні обмеження цього роду:

- особа може бути учасником лише одного товариства з обмеженою відповідальністю, яке має одного учасника (ч. 2 ст. 141 ЦК України);
- акціонерне товариство не може мати у своєму складі лише акціонерів – юридичних осіб, єдиним учасником яких є одна й та ж особа (ч. 1 ст. 4 Закону України «Про акціонерні товариства»);
- особа може бути учасником тільки одного повного товариства (ч. 2 ст. 119 ЦК України, ч. 2 ст. 66 Закону України «Про господарські товариства» [5]);
- особа може бути повним учасником тільки в одному командитному товаристві (ч. 2 ст. 135 ЦК України, ч. 3 ст. 75 Закону України «Про господарські товариства»);
- повний учасник командитного товариства не може бути учасником повного товариства (ч. 2 ст. 135 ЦК України, ч. 3 ст. 75 Закону України «Про господарські товариства»);
- повний учасник командитного товариства не може бути вкладником цього самого товариства (ч. 2 ст. 135 ЦК України, ч. 3 ст. 75 Закону України «Про господарські товариства»).

Чотири останні заборони зумовлені тим, що повний учасник товариства несе відповідальність за зобов'язаннями організації усім своїм майном, на яке може бути звернене стягнення у тому випадку, коли майна товариства недостатньо для задоволення вимог його кредиторів. Одночасне членство у кількох повних товариствах унеможливило би реалізацію цього принципу.

Повертаючись до поставленого запитання, зауважимо, що аксіомою юридичної науки є розуміння суб'єктивного права як множини можливостей суб'єкта правовідносин, які виражаються в його активній чи пасивній поведінці, слідує із суті права і не заборонені законом. Тому інші види активної чи пасивної поведінки, що сумісні із суттю права, але заборонені законом, є нічим іншим як межею здійснення суб'єктивного права.

На основі вищерозглянутого приходимо до висновку, що межі здійснення корпоративних прав встановлені не тільки приписами ст. 13 ЦК України, які властиві всім видам цивільних прав, але і опосередковуються законодавчими заборонами щодо участі у господарських товариствах.

У юридичній літературі доведена необхідність розмежовувати поняття «межі здійснення суб'єктивного права» та «обмеження здійснення суб'єктивного права» [6, с. 7]. Якщо перше із них визначає міру свободи, адже межа свободи однієї особи – це початок свободи іншої особи [7, с. 59], то через обмеження особа не позбавляється права, а воно тимчасово звужується [8, с. 154]. Отже сутність цього правового явища полягає у тому, що вони звужують зміст суб'єктивного права та ускладнюють його здійснення.

Обмеження суб'єктивних прав є одним із елементів механізму правового регулювання суспільних відносин. Вони дозволяють у межах власних границь суб'єктивного права дуже глибоко враховувати та забезпечувати найважливіші права і законні інтереси інших осіб та суспільства в цілому.

Досліджуючи особливості обмеження цивільних прав, науковці однакові у тому, що їхня формальна визначеність повинна забезпечуватись тільки на законодавчому рівні і реалізуються вони через три форми правового регулювання – заборону, дозвіл та позитивне зобов'язання [8, с. 185; 9, с. 44].

Перша із них є юридичним засобом, що спрямований на створення перешкод для здійснення небажаної поведінки. Наглядним прикладом вираження обмежень корпоративних прав через встановлення у законі заборон є ст. 158 ЦК України та ст. 31 Закону України «Про акціонерні товариства». Обидві статті визначають обставини, за яких акціонерне товариство не має права приймати рішення про виплату дивідендів та виплачувати дивіденди акціонерам. Як узагальнююче поняття для цих обставин, законодавець у назвах вказаних статей використовує термін «обмеження», хоча у самих назвах йдеться лише про обмеження щодо виплати дивідендів. Зауважимо, що необхідними правовими умовами їхньої виплати є не тільки відсутність,

законодавчо визначених обставин, які забороняють це робити, але і прийняття акціонерними товариством рішення про виплату дивідендів. Саме тому у статтях законодавець говорить про заборону оголошення та виплати дивідендів.

Так, акціонерне товариство не має права оголошувати та виплачувати дивіденди до повної сплати статутного капіталу. Така вимога обумовлена його гарантійною функцією, оскільки статутний капітал визначає мінімальний розмір майна товариства і гарантує інтереси його кредиторам. Важливим у цьому питанні є момент сплати статутного капіталу. Через те у Законі «Про акціонерні товариства» обмеження у формі заборони щодо прийняття товариством рішення про виплату дивідендів та виплати дивідендів за простими і привілейованими акціями обумовлене реєстрацією звіту про результати розміщення акцій, яку здійснює Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Таке обмеження діє як на етапі сплати статутного капіталу при створенні акціонерного товариства так і при його наступних збільшеннях.

Оскільки статутний капітал товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю має таке ж функціональне призначення, що і статутний капітал акціонерного товариства, вважаємо за необхідне встановити подібні обмеження при прийнятті цими господарськими товариствами рішення про розподіл прибутку та його виплату.

В основі другого обмеження щодо оголошення та виплати акціонерним товариством дивідендів лежить співвідношення чистих активів товариства з розміром його статутного капіталу та резервного фонду (ч. 3 ст. 158 ЦК України). Подібне обмеження встановлено і у ст. 31 Закону України «Про акціонерні товариства». Проте законодавець вказує на ще один елемент, який слід враховувати при співвідношенні реальних та ідеальних показників майнового стану товариства. Так відповідно до ч. 1 ст. 31 цього Закону акціонерне товариство не має права приймати рішення про виплату дивідендів та здійснювати їх виплату за простими акціями у разі, якщо власний капітал товариства менший, ніж сума його статутного капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю. Аналогічна заборона визначена і у ч. 3 цієї статті щодо виплати дивідендів за привілейованими акціями. У цьому випадку до уваги беруть розмір перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю, власники яких мають переваги щодо черговості отримання виплат у разі ліквідації.

Власний капітал товариства – це реальний показник майнового стану та фінансової стабільності товариства. Розмір статутного та резервного капіталів – це показники ідеальні, які визначені у статуті товариства. Ідеальним показником також є різниця між розміром ліквідаційної вартості привілейованих акцій та їхньою номінальною вартістю, якщо акції того чи іншого класу надають їхнім власникам перевагу щодо черговості отримання виплат у разі ліквідації товариства, пропорційно частці належних акціонеру привілейованих акцій певного класу у загальній кількості привілейованих акцій цього класу. Перевищення розміру ідеальних показників над реальним свідчить про фінансову нестабільність товариства, а тому виплата дивідендів приведе до зменшення, і так недостатнього для нормального функціонування акціонерного товариства, його власного капіталу.

Наступне обмеження торкається лише права на отримання дивідендів і обумовлене обов'язком акціонерного товариства викупити акції у акціонерів – власників простих та привілейованих акцій (ч. 2 ст. 31 Закону України «Про акціонерні товариства»). Акціонерне товариство зобов'язання викупити акції у власника простих акцій, якщо він зареєструвався для участі у загальних зборах та голосував проти прийняття загальними зборами рішення про: злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ товариства, зміну його типу з публічного на приватне; вчинення товариством значного правочину; зміну розміру статутного капіталу. Викуп привілейованих акцій товариство зобов'язане здійснити, якщо їхній власник голосував проти прийняття загальними зборами рішення про: внесення змін до статуту товариства, якими передбачається розміщення нового класу привілейованих акцій, власники яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат під час ліквідації акціонерного товариства; розширення обсягу прав акціонерів – власників розміщених класів привілейованих акцій, які мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат під час ліквідації акціонерного товариства.

З нашого погляду подібне обмеження доцільно встановити і на випадок отримання частини прибутку учасниками інших видів господарських товариств. Необхідність встановлення такого обмеження обумовлена обов'язком господарських товариств виплатити учаснику, вартість

частини майна товариства, що пропорційна частці цього учасника у статутному (складеному капіталі), якщо інше не встановлено установчими документами. Законодавчими актами передбачено чотири випадки, коли на господарське товариство покладається вказаний обов'язок, зокрема, якщо частку учасника у статутному капіталі викупило саме товариство, якщо учасник вийшов з товариства, вибув із товариства або його виключили з товариства. Таким чином в результаті встановлення вказаного обмеження товариство не матиме права приймати відповідне рішення до того часу поки не виплатить вартість частини майна, що пропорційна частці учасника у статутному капіталі.

Список використаних джерел:

1. Григорєва М.А. Понятие свободы в российском гражданском праве: дис... канд. юр. наук: 12.00.03 / М.А. Григорєва. – Иркутск: Байкальский государственный университет экономики и права, 2004. – С. 8.
2. Моль Р. Энциклопедия государственных наук / Р. Моль. – СПб.: Издание книгопродавца М.О. Вольфа. – 1968. – С. 87.
3. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За відповід. ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Т. I. – 832 с.
4. Стефанчук М.О. Межі здійснення суб'єктивного цивільного права: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.03 / М.О. Стефанчук. – К., 2006. – С. 7.
5. Мічурін Є.О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (теоретично-правові аспекти): Монографія / Є.О. Мічурін. – Х.: Юрsvіт, НДІ Приватного права та підприємництва АПрН України, 2008. – 482 с.
6. Камышанский В.П. Ограничения права собственности: гражданско-правовой анализ: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / В.П. Камышанский. – М., 2003. – С. 154.
7. Алексеев С.С. Правовые запреты в структуре советского права / С.С. Алексеев // Правоведение. – 1973. – № 5. – С. 43 – 52.

** Калаур Іван Романович – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Лабораторії з проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України).*